

GEORG SİMMEĻ'İN KENT SOSYOLOJİSİ PERSPEKTİFİNDEN İSTANBUL'DA VAR OLMANIN YABANCILIĞI

Dilara Kartal

Giriş

Yabancılaşma modern toplumun kaçınılmaz bir sonucudur. Sürekli olarak değişim içinde bulunan toplum, modernitenin getirilerine uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Georg Simmel, diğer düşünürlerden farklı olarak karşılılık prensibine dayanan bir kuram geliştirmiş, toplumu sosyolojik ve psikolojik açılardan ele almıştır. Bu çalışmada İstanbul'da yaşanan yabancılaşma, Georg Simmel'in kent sosyolojisi perspektifinden bakılarak anlaşıl-mak istenmiştir. İstanbul; bireysel, toplumsal, psikolojik açılardan incelenmiş ve Simmel'in perspektifinin İstanbul'u anlamak adına doğru bir perspektif olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmada sosyoloji ve felsefe alanında çalışmış önemli kişilerin fikirleri incelenmiş, öncelikli olarak Georg Simmel ve kent sosyolojisi üzerine litera-tür taraması yapılmıştır. İstanbul'da yaşayanların iç dünyalarında yaşadığı sorunlar, Georg Simmel'in kentlerdeki yabancılaşmaya dair çalışmalarından yararlanılarak analiz edilmiştir. Kullanılan birincil veri kaynakları Georg Simmel'in konu hakkındaki çalışmalarıdır. Ayrıca onun düşüncelerinin aktarıldığı, tanıtıldığı ve eleştirildiği ikincil metinlerden de yararlanılmıştır.

Georg Simmel ve Kentlerde Yabancılaşma Sorunu

Modern topluma, özgün bir karşılılık sürecini temel alan bütünsel bir perspektif kazandıran Simmel'in modernite analizi, yaşanan değişimin bireysel, sosyal ve psikolojik alanlara yönelik farklılaşmalarına odaklanmakta ve bu yaklaşımı ile modernliği anlamak üzere bakış açıları geliştirmeyi amaçlamaktadır. Simmel'in modernite kuramı, modern hayatın topluma yansımaları ve toplumsal ilişkilerin sonuçlarını sorgulamaktadır. Modern dünyada,

bireyin çevresiyle ilişkilerindeki samimiyet ve güvenin yerini; belirsiz bir gerilim, hafif bir özlem duygusu, gizli bir huzursuzluk, çaresizce bir telaş almış, iç dünyasındaki bu karmaşalar da modern dünyanın gidişatında aksaklıklara sebep olmuştur ¹. Bu açıdan bakıldığında modern kültürün gelişiminin en belirgin özelliği, nesnel tinin baskısındaki öznel tindir. Bu baskı, bireyin özünden kopmasına ve kendinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır.

Simmel'e göre metropollerdeki yaşam nesnel ve ölçülebilir "şeylere" bağlı hale gelmekte ve ilerleyen zamanla kente uyum sağlayan insan da kentle birlikte ivmelenerek "şey"leşip özünden kopmaktadır ². Modern zamanda giderek önem kazanan kapitalist düzende insanlar da sayılara indirgenmekte ve başta kendi duyguları olmak üzere yaşamın anlamını yitirmekte, hissizleşmektedir. Her şeyin anlamsızlaştığı dünyada tek ayırıcı ölçütün para olması, insanın özüne dair değersizlik hissine kapılmasına sebep olur ³. Bu değersizlik hissi, modern dünyada meydana gelen özgünlükten uzak ilişkilerle pekişir, bu da toplumda kurulan bağların yitirilmesine ve bireyin yalnızlaşmasına yol açar ⁴.

Simmel, bütün bu karmaşa içindeki bireylerin bilinçliliklerini öne çıkarıp duygularını gizleyemedikleri sürece kentliliği benimseyemeyeceklerini söylemektedir. Bunun yanında kentle uyumun da kentin bir dışlisine dönüşmek olduğunu belirtmektedir ⁵. Yani modern insanın seçeneği elinden alınmıştır, şehirde tutunmak isteyen bireyin yapması gereken durumu kabullenmektir ve bu kabulleniş de beklenildiği üzere beraberinde kimliksizleşme, aidiyetsizleşme ve yabancılaşmayı getirir. Simmel'in kent sosyolojisindeki özgün perspektifinin ana noktası, kent insanını bir yabancı olarak görmesidir. Kentli insan yabancıdır çünkü bölünmüş bir kişiliği, kendisi olarak gerçekleştiremediği kararları ve savaştığı aidiyetsizlik hissi vardır. Yabancı, ait olmayandır. Ait olunacak yer, maddi bir sembolün ötesinde bireyin dayanağı olan bir duygudur ⁶. Kente ait olabilmek için, insanların nesnel dünyanın gerektirdiği akıl dışında, öz ve bilincin gerektirdiği duygulara ve bu duyguları kullanarak diğerleriyle etkileşim halinde olmaya ihtiyacı vardır fakat

¹ Mahmut Kaya, *Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları*. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2012, Cilt:2, Sayı:2, Sayfa: 111-130.

² Fuat Güllüpinar, *Kent Kuramları Kent Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yıl: 2013, Sayfa: 50-83.

³ Ahmet Koyuncu, *Sosyoloji Kuramlarında Kent*, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2015, Sayı, 25, Sayfa: 31-56.

⁴ Mahmut Kaya, *Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları*. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2012, Cilt:2, Sayı:2, Sayfa: 111-130.

⁵ Fuat Güllüpinar, *Kent Kuramları Kent Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yıl: 2013, Sayfa: 50-83.

⁶ A.g.y

bu etkileşim metropollerdeki geçici bağlar sebebiyle kurulamamaktadır ⁷. Moderne giden yoldaki değişimin bedeli; sahte bir özgürlük, kaybolmuşluk ve yalnızlıktır. Toplum dengesini yitirmiştir.

İstanbul'daki Yabancılaşmaya Georg Simmel'in Perspektifinden Bakış

Yabancılaşma, TDK'de "belli tarihsel şartlarda insan ve toplum etkinlikleri ürünlerinin, bu etkinliklerden bağımsız ve bunlara egemen olan öğelerin değişik biçimde kavranması" olarak tanımlanır ⁸. Felsefi olarak ise ilk defa Hegel tarafından yabancılaşma sorununa kavramsal olarak değinilir ⁹. Pek çok düşünür ve araştırmacının bulgularından da görüldüğü üzere büyük kentlerde daha fazla ve derinlikli olarak gözlenmektedir. Modern dünyada, bütün bireyselci duygularını bir kenara bırakan birey tek başınadır ¹⁰. Özellikle büyük şehirlerde bireyler kendilerine hem maddi hem manevi olarak büyük duvarlar örmekte ve bunu bir kalkan olarak kullanmaktadır. Bunun sonucu ise yalnızca anlamını kaybetmiş bireyler topluluğudur. Artık toplum olamayan birey, toplumun içindeki yalnızlığıyla özünü de kaybetmiştir. Simmel, tam da bu noktada kişinin artık kendisine ait olmadığından ve yaşadığı anlamsızlığa rağmen yaşama tutunma çabasından bahseder ¹¹. Bu yabancılaşma kendisini ümitsizlik, karamsarlık, yalnız kalma, uyumsuzluk, aykırılık, toplumsal kargaşa şeklinde gösterebildiği gibi, medyanın da günümüzde sebep olduğu üzere aşırı bir uyumluluk hali olarak da toplumda fark edilir ¹².

Sosyal psikolojik kent teorisi olarak nitelendirilen Simmel'in düşünce sistemindeki bulgulara İstanbul'da da rastlanır ve İstanbul'daki sosyal ve psikolojik yapıyı anlamlandırmak için Simmel'in kent sosyolojisi perspektifinden yararlanılabileceği görülür.

Birbirinin aynısı olan insanlar topluluğu olarak da tanımlanabilen büyük şehirler Simmel'e göre modanın yani günümüz medyasının bir sonucudur. Bu düşüncesini şu sözleriyle destekler: "Bireyi, herkesin yürüdüğü yolda

⁷ Levent Ünsaldı (Der.), (2016). *Yabancı: Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Heretik Yayınları, 2016.

⁸ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, 2024. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

⁹ Yasemin Işık, *Modernleşmenin Sonucu Olarak Yabancılaşma Olgusu ve Kültürel Yabancılaşma Bağlamında Türk Modernleşmesinin Değerlendirilmesi*, Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2022, Sayı: 7, Sayfa: 381-403.

¹⁰ Berkay Coşkun, *Neoliberalizm ve Eleştirel Kuram: Neoliberalizmin Teori ve Pratik Uyuşmazlığı*, Sosyoloji Notları, Yıl: 2021, Cilt:5, Sayı 1, Sayfa: 53-76.

¹¹ A.g.y

¹² Yasemin Işık, *Modernleşmenin Sonucu Olarak Yabancılaşma Olgusu ve Kültürel Yabancılaşma Bağlamında Türk Modernleşmesinin Değerlendirilmesi*, Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2022, Sayı: 7, Sayfa: 381-403.

ilerlemeye sevk eder, her ferdin davranışını salt örnek haline getiren genel bir durum ortaya koyar. Aynı zamanda, ayırt edilme ihtiyacını, farklılaşma, değişim ve bireysel aykırılık eğilimini de aynı ölçüde tatmin eder.”¹³. Birey diğerleriyle aynı olduğunda psikolojik olarak rahatlamış hissetmekte ve toplum tarafından kabul edildiğini düşünmektedir. Büyük şehir insanına göre kalabalıklar içinde kendini göstermenin yolu aykırı olmak değil, uyum sağlamaktır. Bu noktada topluma katılabilmek için üst tabakalar model alınmak zorundadır ki bu durum modernin tüketim kültürüyle de doğrusal bir ilişki içinde olduğunu gösterir¹⁴. Artan tüketim, insanı eşyaya, maddeye bağlı hale getirmekte ve git gide önem kazanan madde yerine insan “şey”leşmektedir. İstanbul’da tüketimin ülkedeki diğer şehirlere göre daha fazla olması ve İstanbul’un ekonomide bir merkez olarak görülmesinin, Simmel’in düşüncelerinden hareketle, medyanın sonucu olduğu söylenebilir. İstanbul’da artan tüketim kültürü, kendini büyük şehirde var etmeye çalışan bireyin göstergesidir.

Modern dünyada, özellikle büyük şehirlerde, mevcut durum yorgun ve hem çevresine hem de kendine yabancı bir toplum çizmektedir. Simmel’e göre bunun sebebi, artık her şeyin çok hızlı değişmesi ve bireyin bu kapitalist düzende bütün bu değişimin peşinde durmak bilmeden koşmak zorunda bırakılmasıdır. Simmel’in sözleriyle “Dakiklik, hesaplanabilirlik, tamlik metropole özgü varoluş tarzının karmaşıklığının ve yaygınlığının hayata zorla kabul ettirdiği fenomenlerdir”¹⁵. Bu kabulleniş bireyi sonu gelmez bir döngünün içine hapsedmektedir. Simmel’e göre kentli birey, bezgin bir yaşam içerisinde. Bezgin kişi için tek renk gridir¹⁶. Birey yüzeysel bir anlama içerisinde, hiçbir şey özel değildir ve mekanik dünya kanıksanmıştır. Daha çok seçenek, daha çok istemesine sebep olmuş, bu da isteklerine oranla daha az şeye sahip olabilmesi anlamına gelmiştir, bunun sonucunda ise isteklerine sahip olamayan bezginler topluluğu oluşur¹⁷. İstanbul’daki çoğu insanın tatillerde hemen kırsal bölgelere kaçması ve bunu kafa dinleme olarak nitelendirmesi, şehir hayatının insanı yordüğünü kanıtlar niteliktedir. Simmel’in değerlendirmelerindeki dakiklik, hesaplanabilirlik, tamlıktan bi-

¹³ Georg Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, 4. Baskı, (T. Bora, N. Kalaycı, E. Gen, Çev.) İletişim Yayınları, Yıl: 2006. (1918).

¹⁴ Metin Gültekin, *Georg Simmel’in Düşüncesinde Modern Toplum ve Tüketim Kültürü*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2007, Cilt: 6, Sayı: 20, Sayfa: 229-245.

¹⁵ Georg Simmel, *Metropol ve Zihinsel Yaşam* (Çev. Bahar Öcal Düzgören), *Cogito*, Yıl: 1996, Sayfa: 81-90.

¹⁶ Cevat Özyurt, *Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2007, Cilt:10, Sayı: 18, Sayfa: 111-126.

¹⁷ A.g.y.

raz olsun uzaklaşmak isteyen birey en küçük fırsatı bile değerlendirmekte ve şehir hayatından kaçmaktadır. Burada asıl sorgulanması gereken, bütün bu karmaşaya ve bezginliğe rağmen neden şehirde hayatlarını sürdürüyor oluşlarıdır. Bunun sebebi ise moderne uyum sağlama ve dünyaya ayak uydurma çabasıdır.

Türkiye'nin genelinde bu yabancılaşmanın tarihi, Osmanlının modernleşme çabalarına kadar uzanır. Türk kültüründe Osmanlının son dönemleri ve cumhuriyetin ilk dönemlerinde batıyı örnek alan hareketlerin gelişmesi günümüzde hâlâ süregelen ikiliğin kaynağını oluşturmaktadır ¹⁸. 1950 sonrası köyden kente göç dalgası da bu ikiliği desteklemiş ve toplumu kır ve kent olarak ikiye bölmüştür. Günümüzde İstanbul'un miras aldığı toplum, kendi kültürüne ve hayatına yabancı bir toplumdur çünkü özlerinden ayrılmak zorunda bırakılmışlardır. Bu yabancılaşmaya Simmel'in de değindiği kapitalist dünyanın sonuçları eklenince İstanbul'un yabancılaşmanın her aşamasını derinlemesine yaşaması doğaldır. Simmel'e göre modern kentlerde farklı bir yaşam biçimi vardır ¹⁹. Kentler nüfusu arttıkça ve her anlamda büyüdükçe özgürlüğün ve kozmopolitliğin mekânı haline gelmiştir. Büyük kentlerde insanların karşılıklı temkinliliği ve kayıtsızlığı bireye başka hiçbir yerde bulamayacağı bir özgürlük kazandırır. İnsan kentte özgür olduğu için, başka hiçbir yerde hissetmeyeceği kadar kaybolmuş ve yalnız hisseder ²⁰. Buradan anlaşıldığı üzere bu özgürlük gerçek bir özgürlük olmaktan uzak, sisteme hizmet eden sahte bir özgürlüktür. Kente bu özgürlük umutlarıyla gelen bireyler topluluğu, Simmel'e göre kalabalık sokaklarda kaybolan insan figürünü oluşturmaktadır. Simmel, kalabalık sokakların insanlar için yalnızca bir araç olduğunu ve bir acele içinde sürekli bir yere yetişme çabasında olduklarından zamanlarını araçlara emanet ettiklerini belirtir ²¹. İstanbul'un en büyük sorunlarından biri olan ulaşım ve trafik de bu bulguyu destekler niteliktedir, günlerinin büyük bir bölümünü yolda bir yere ulaşma amacıyla tüketen insan, hedefine ulaştığında da hizmet eden konumundadır. Sistemin gereklerini yerine getirip çarktaki dişlilerden biri haline gelmiştir.

Simmel'e göre kent, modern insanın yaşamında merkezi bir yere sahiptir. Modern hayatın en temel sorunu, yaşanan değişime karşı kişilerin kendi

¹⁸ Yasemin Işık, *Modernleşmenin Sonucu Olarak Yabancılaşma Olgusu ve Kültürel Yabancılaşma Bağlamında Türk Modernleşmesinin Değerlendirilmesi*, Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2022, Sayı: 7, Sayfa: 381-403.

¹⁹ Cevat Özyurt, *Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2007, Cilt:10, Sayı: 18, Sayfa: 111-126.

²⁰ A.g.y.

²¹ Fuat Güllüpinar, *Kent Kuramları Kent Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yıl: 2013, Sayfa: 50-83.

bireyselliklerini koruma çabasından kaynaklanır²². Kentte yaşayanlar daha çok sinirsel uyaranla karşı karşıyadır, sosyal ilişkileri daha karmaşık bir hal almış ve durmadan değişen sistem içinde birey var olmaya çalışmıştır. İstanbul'da da görüldüğü üzere modern dünyanın büyük şehirlerinde birey artık köyde yaşayan bir insan gibi duygularıyla değil, düşüncesiyle hareket etmeyi öğrenmek zorundadır.

İstanbul'da kaybolan bireyler ve yerine oluşan hayalet toplum sorununa çözüm, pek çok sosyoloğun görüşünde olduğu gibi Simmel için de kabullenişten geçer. Yabancılaşma, modernin kaderidir ve modern dünyanın toplumsal yapıları, değişimi kabul etmeyi gerektirir. Yabancılaşmanın aşılması meselesinde öncelikle yabancılaşmanın nedenlerini ve kendisini anlamak gerekir²³. Simmel'e göre yaşanan bu değişim ve beraberinde getirdiği dengesizlikler modernin parçasıdır ve toplumsallaşmaya katkıda bulunurlar. Modernin getirisi olan yabancılaşmayı toplumdan arındırmayı gerektiren bir durum yoktur ve istense de bunları toplumdan silmek imkansızdır çünkü bütün bu getiriler bir reel gerçekliktir²⁴. Bu noktada yapılması gereken yabancılaşmayı kabullenmektir fakat bu kabulleniş onların varlığını yok saymak demek değildir. Yabancılaşmayı anlayarak onunla var olayı öğrenmek, bireyin özünü koruyup toplumun bir parçası olmayı sürdürmesi gerektiği anlamına gelir ki bu İstanbul gibi metropollerde var olabilmenin anahtarıdır.

Sonuç Yerine

Modern dünya kaçınılmaz bir dönüşüm içindedir ve toplum da bu dönüşüme ayak uydurmak zorundadır. Özellikle büyük şehirler, yaşanan değişimlerin etkilerinin en açık görüldüğü yerlerdir. İstanbul gibi büyük şehirlerde bireyler, modern dünyaya uyum sağlamaya çalışırken özlerini yitirmekte, yalnızlaşmakta ve en sonunda yabancılaşmaktadır. Georg Simmel, kentlerdeki yabancılaşmayı sosyal ve psikolojik yönleriyle ele almış, yabancılaşmanın modernin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Yaşanan bu sorunu aşabilmek, durumu kabullenip onunla yaşamayı öğrenmekle mümkün olabilir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren modern toplumla gelecekteki toplum arasındaki kopuşun düşünüldüğü kadar keskin olmadığı fark edildiğinde Simmel'in yaklaşımı terk edilmiştir. Fakat İstanbul'un tarihsel

²² Ahmet Koyuncu, *Sosyoloji Kuramlarında Kent*, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2015, Sayı: 25, Sayfa: 31-56.

²³ Yasemin Işık, *Modernleşmenin Sonucu Olarak Yabancılaşma Olgusu ve Kültürel Yabancılaşma Bağlamında Türk Modernleşmesinin Değerlendirilmesi*, Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2022, Sayı: 7, Sayfa: 381-403.

²⁴ Metin Gültekin, *Georg Simmel'in Düşüncesinde Modern Toplum ve Tüketim Kültürü*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2007, Cilt: 6, Sayı: 20, Sayfa: 229-245.

yatkınlığı da göz önünde bulundurulduğunda, Simmel'in kent sosyolojisi perspektifinin İstanbul'u anlamak için doğru bir perspektif olduğu görülür. İstanbul'un tarihsel birikimi, Simmel'in bulgularıyla değerlendirildiğinde, yaşanan yabancılaşmayı anlamlandırmak ve böylece İstanbul'da var olmak mümkündür.

Kaynakça

- Coşkun, Berkay. *Neoliberalizm ve Eleştirel Kuram: Neoliberalizmin Teori ve Pratik Uyuşmazlığı*, Sosyoloji Notları, Yıl: 2021, Cilt:5, Sayı 1, Sayfa: 53-76.
- Güllüpınar, Fuat. *Kent Kuramları Kent Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yıl: 2013, Sayfa: 50-83.
- Gültekin, Metin. *Georg Simmel'in Düşüncesinde Modern Topum ve Tüketim Kültürü*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2007, Cilt: 6, Sayı: 20, Sayfa: 229-245.
- Işık, Yasemin. *Modernleşmenin Sonucu Olarak Yabancılaşma Olgusu ve Kültürel Yabancılaşma Bağlamında Türk Modernleşmesinin Değerlendirilmesi*, Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2022, Sayı: 7, Sayfa: 381-403.
- Kaya, Mahmut. *Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları*. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2012, Cilt:2, Sayı:2, Sayfa: 111-130.
- Koyuncu, Ahmet. *Sosyoloji Kuramlarında Kent*, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2015, Sayı, 25, Sayfa: 31-56.
- Özyurt, Cevat. *Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2007, Cilt:10, Sayı: 18, Sayfa: 111-126.
- Simmel, Georg. *Metropol ve Zihinsel Yaşam* (Çev. Bahar Öcal Düzgören), *Cogito*, Yıl: 1996, Sayfa: 81-90.
- Simmel, Georg. *Modern Kültürde Çatışma*, 4. Baskı, (T. Bora, N. Kalaycı, E. Gen, Çev.) İletişim Yayınları, Yıl: 2006. (1918).
- Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, 2024. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Ünsaldı, Levent. (Der.), (2016). *Yabancı: Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Heretik Yayınları, 2016.